

Aspecte ale comunicării în context multicultural. Macedonia

Carmen DĂRĂBUȘ

„Siguranța există doar în identitate; din acest motiv, pluralismul provoacă adeseori convulsii ale indentității. Una dintre aceste convulsii e mișcarea cunoscută sub numele de *multiculturalism*. Va trece, dar va reveni. [...] individul multicultural e o figură a dizarmoniei morale. Într-un astfel de individ, cel ce disprețuiește, cel ce urăște și cel ce ucide s-ar putea s-o dea în bară.”

(Leon Wieseltier, *Împotriva identității*, p. 40)

Noțiunea de *comunicare* este una dintre cele mai utilizate, în contexte extrem de diverse – de la cele științifice, prin raportare la un anumit domeniu al cunoașterii ori într-un cadru interdisciplinar, prin prisma căruia tot mai multe domenii sunt discutate. Un element care influențează puternic interacțiunea verbală este *apartenența etnică*, iar altul este *contextul*, unul etern conflictual, care ignoră factorii formativă comuni, ce ar putea deveni o punte de legătură. Orice formă de cunoaștere are la bază o formă de comunicare, mai simplă ori mai sofisticată. Or, refuzul cunoașterii Celuilalt poate fi refuzul Comunicării și invers. Iar când etnicitatea diferită presupune și o cultură religioasă diferită, când istoria veche și recentă este loc de permanente conflicte, comunicarea este mereu compromisă, minată din interior. Așa cum observa Emmanuel Pedler: „Într-un context social în care coabitarea grupurilor sociale, a apartenențelor etnice și religioase nu mai e orientată de logici de clasă, de legitimitate etc. și în care interacțiunile fără nici un viitor s-au înmulțit – în special în mediul urban –, astfel de fricțiuni sunt de natură să amplifice atitudinile de respingere...”¹ Cunoașterea diversității socio-culturale impulsionează practicile de dezvoltare, iar cunoașterea culturii locului permite abordarea unor canale de informare corecte.

În ceea ce privește Macedonia, mulți intelectuali au exprimat în operele lor acest mediu eterogen, loc de trecere între lumea slavă și cea elenistică. De altfel, în toată Europa romantică a secolului al XIX-lea factorul etnic, tradus prin cultură, se evidențiază prin comportamente lingvistice purtătoare de diferențe etnice. Către sfârșitul secolului al XIX-lea s-a răspândit o rivalitate culturală între diferitele societăți literare sârbești, românești, bulgărești și grecești, având ca rezultat faptul că familiile numeroase își înscriau copiii la școli diferite, având un copil de formație culturală sârbă, altul – bulgară, română sau greacă. Astfel, cu numeroase și vechi probleme de comunicare identitară, s-au dovedit receptivi la *pragmatica comunicării artistice*. Tabloul secolului al XIX-lea sintetizează și estompează puțin crizele de tot felul ce durează în acest spațiu încă din evul mediu. În secolul al XIX-lea era un lucru bun exacerbarea naționalismului,

¹ Emmanuel Pedler, *Sociologia comunicării*, București, Editura Cartea Românească, 2001, p. 26.

dar și la începutul secolului al XX-lea, când popoarele se eliberau fie de sub dominația otomană (în Balcanii de Sud și de Vest), fie de dominația austro-ungară (în Europa Centrală). Un alt element de coagulare, prin care etniile diverse s-au pus de acord, a fost lupta antiotomană; la 2 august 1903, de Sf. Ilie (Ilinden), se instaurează prima republică din Balcani, în inima Macedoniei, la Krușevo, orașel cu populație majoritar aromână. Deși a durat puțin, a marcat începutul eliberării de sub jugul otoman, mult mai aspru decât în țările române, astfel că și acum există o repulsie agresivă față de islam și islamizare, care va îngreuna mult comunicarea, la toate nivelurile, în așa-numita *chestiune albaneză*. Mica și puțin durabila Republică de la Krușevo (prima republică din Balcani) este un alt exemplu de pragmatism în domeniul comunicării – *pragmatismul politic* dictat de interese comune.

Conținutul interacțiunilor verbale nu a fost decât foarte rar îndeajuns raționalizat, componenta emoțională predominând. Or, prin ce se poate manipula mai ușor decât prin emoție? La nivel *macro-comunicațional*, Balcanii nu au fost luați în serios ca partener de dialog, ci tratați ca regiune inertă. Această regiune trebuie văzută nu doar ca receptor, ci și ca transmițător. În același timp, etniile se erijează ele însele doar în emițător, refuzând să fie și receptor. O excepție o reprezintă comunitatea vlahă (aromânii și meglenoromânii), care acceptă adesea, cu diplomație, ipostaza de receptor. De altfel, atitudinea acesteia este o excepție în acest mozaic conflictual, fiind, probabil, cea mai echilibrată. Poate că nici modul de a se comunica pe sine nu are o practică corectă și constantă în vreme, pe care culturile occidentale și-au format-o, dar nici cei care se doresc eterni coordonatori n-au pus deasupra intereselor lor interesele zonei. Comunicarea a fost cel mai adesea unilaterală și manipulativă. Cum naționalismul civic occidental a devenit în Balcani naționalism etnic, iar cum etniile de aici sunt numeroase și-n istoria veche și-n cea recentă (macedoneni, albanezi, vlahi, turci, sârbi, dar și un număr mic de bulgari și croați), manipularea este un instrument firesc, cu atât mai mult cu cât nici la capitolul *experiență democratică* nu stau prea bine. Purificarea etnică nu este o atitudine inventată în Balcani, ci ea încununează, negativ, tendințe prezente în Europa secolului XX și chiar înainte. Mai accentuat este aici felul în care naționalismul s-a identificat cu etnia, furnizând justificări ideologice schimbărilor forțate ale componenței demografice, sociale și culturale.

Un moment de acalmie l-a constituit fosta federație iugoslavă; cu toate dezechilibrele, (mai ales de natură economică – diferențele mari între Slovenia și Croația, pe de o parte – Bosnia și Macedonia, pe de alta), federația asigură, la nivel identitar, un echilibru, atât de necesar mai ales familiilor mixte. Odată cu prăbușirea Iugoslaviei, comunicarea politică a abordat tot manipulativ spațiul public, nu l-a reconfigurat sănătos. Discursul politic n-a provocat evenimente transformatoare în sens pozitiv. Fără dorința sinceră de cunoaștere reciprocă, nu poate exista toleranță. Încă nu există mediatori culturali eficienți, care să-și fi câștigat un respect autentic la nivelul comunităților etnice. Discursul public și cel mediatic a fost și încă este deturnat. Obsesia ideii de complot, cu și fără rost, spaima de manipulare (pentru că ei înșiși o practică masiv și constant), suspiciunea evidentă marchează toate tipurile de comunicare la nivel macro- și micro- social. Comunitatea internațională a creat, pentru această zonă, instituții speciale. Aici intră în discuție mai mult ca oriunde *comunicarea publică*, în care „mesajul trebuie să fie puternic structurat; canalele sunt amplificate, vorbitorul putând utiliza în sprijinul transmiterii cât mai corecte și cât mai complete a informațiilor

și canalele vizuale adiționale”². Discursul este bine structurat din punctul de vedere al practicii politicianului occidental, se poate spune că emițătorul și-a făcut bine datoria, dar a scăpat din vedere imprevizibilitatea receptorului, eterogenitatea lui. Vorbitorul european știe că Europa modernă s-a format în dialogul permanent al spiritului latin cu cel germanic și reprezintă forța dinamizatoare a conștiinței europene. Dar aici discursul public trebuie să se structureze pe încurajarea la cunoaștere reciprocă, pentru că impulsul respingerii, la începutul secolului al XXI-lea, este încă extrem de puternic în această parte a Europei. Succesul a început să apară mai târziu, pe măsură ce organismele internaționale au dobândit un alt grad de cunoaștere a zonei, și-au reconfigurat comunicarea, având mai mult succes în reconfigurarea spațiului public văzut prin prisma politicianului.

Micuța Macedonie a stat la originea celui de-al doilea război balcanic, provocând disputa dintre sârbi și greci pe de o parte, iar pe de alta, bulgarii, care-și disputau împărțirea teritoriului cu argumente unele valide istoric, altele – de-a dreptul excentrice. În discursul politic, accentul trebuie pus pe elementele care pot omogeniza interesele, încercând îndulcirea asperităților într-un loc în care etnicul are un rol atât de important nu doar într-o epocă sau alta, în funcție de moda politică europeană, ci dintotdeauna. Astfel, Vasile Leca afirma, pe bună dreptate: „Problema aceasta a multi-etnicității care apare în discuție ca motivație ori de câte ori sunt dificultăți politice, dar dispare atunci când există conlucrare economică, bunăoară, va trebui pusă pe baze cu totul noi, democratice. Spațiul cultural are o serie de probleme, prin care, o tendință de izolare, de purificare a culturilor de elemente străine, de căutare acerbă și de identificare a elementelor de specific, uneori până la limita neverosimilului, ceea ce face aproape imposibilă relaționarea culturilor specifice din zonă. Însă în plan economic, diferențele etnice și granițele dispar pentru că este nevoie de existența cooperării: comunitatea internațională procedează corect, accentuând aspectul material, obligând să se colaboreze în planul economic în primul rând și încercând astfel să mai netezească asperitățile, creând și dezvoltând interese comune”³. Comunitatea vlahă pare a dovedi cele mai multe abilități în exploatarea economicului ca factor de coeziune, fiind pragmatică, cel mai puțin conflictuală (de altfel, cazurile în care intră în conflicte deschise sunt extrem de rare) dintre minoritățile importante din zonă și destul de discretă, dar tenace, în atingerea scopurilor.

Este dificil să ceri unor etnii cu amintirea proaspătă a sacrificiilor, a distrugerilor pe care le-au suferit cu toții, să nu trăiască în trecut. Trecutul n-a luat suficientă distanță față de dezastrele trăite, astfel că e nevoie de un stil nou de comunicare, care să facă apel la factori coagulanți, să evite atacarea sensibilităților etnice, culturale, lucru foarte dificil în acea zonă. La un moment dat, senzația este aceea că orice spui, cineva se simte lezat. Aici, mai mult ca oriunde, *a comunica* înseamnă și *a tăcea*. Pentru a se înțelege și pentru a se accepta, etniile trebuie să se cunoască, dar pentru asta, trebuie să se asculte. Dar într-un climat de eternă *susceptibilitate*, interlocutorul este mereu Celălalt, care trebuie ținut la distanță.

² Petre Anghel, *Stiluri și metode de comunicare*, București, Editura Aramis, 2003, p. 22.

³ Vasile Leca, *Conflictele din spațiul iugoslav: integrare europeană și dezintegrare regională în Geopolitica integrării europene*, Editura Universității din București, 2003, p. 330.

Fiecare etnie și-a creat o imagologie la care se raportează și a început să comunice prin *imagini*. Umberto Eco vorbește despre *codurile iconice*, fixe sau animate, ale comunicării. În absența cuvintelor, repetitivitatea iconilor contribuie la comunicarea de sine a unei comunități. În Macedonia ultimilor ani se construiește un mare număr de moschei. Este un mod de a comunica al celor de religie islamică, prin care își marchează teritoriul. Modul lor de afirmare este impunerea (difuzoare uriașe transmit slujbele religioase, rezonând puternic în tot orașul). În replică, fiecare oraș macedonean are, pe dealul sau pe muntele din apropiere, o cruce uriașă, care vorbește despre latura creștină, ortodoxă (ortodoxismul joacă un rol foarte important aici) prin care creștinii încearcă să răspundă ofensivei iconice, imagologice, propagandistice sub orice formă, a islamului, totuși, în inima Europei. Comunitatea vlahă se raliază puternic acestei imagologii creștine. De altfel, ea cunoaște o tradiție în acest sens: femeile aparținând comunității vlahă, încă din evul mediu și-au tatuat o cruce în mijlocul frunții, pentru ca turcii să nu le ia prizoniere. Era marcă a identității și a apărării acesteia. *Crucea* este aici un semn grafic convenționalizat, o imagine-amprentă, iar comunicarea – un *proces simbolic*. Acest proces intră în cadrul comunicării văzute ca *proces real*. Este vorba despre o sinonimie stilistică între semnul crucii și comunitatea extra-musulmană, din care și vlahii fac parte. Atitudinea generalizată este alt mod de comunicare: macedonenii și albanezii nu trăiesc (cu foarte rare excepții), în aceleași cartiere, în aceleași clădiri. Comunitatea vlahă conviețuiește fără probleme în vecinătate macedoneană. Elementele componente ale unei culturi apar ca ansamblu de semne, care se combină și generează înțelesuri într-un mod analog combinării semnelor lingvistice. Fără limbă nu se poate înțelege societatea și nici descrie cultura. Ea este Marele Interpretant, capabilă de metalimbaj. Nu există un raport de identitate între limbă și cultură, prima putând fi vehiculul celei de-a doua. Oricum, funcția simbolică devine foarte importantă nu numai în interpretarea fenomenelor culturale, ci vorbește despre sinele individual colectiv. Deși ar trebui să fie un liant al corespondențelor simbolice dintre oameni, aici este încă un mod de „a arde punțile”. Mesajele pe care și le trimit unii altora, mai ales la nivel iconic, nu sunt menite apropierii, ci marchează distanțe, teritorii de predominanță. Referitor la imagine, Pedler spune: „Limitările care afectează imaginea fixă în privința capacității ei de a comunica o informație sunt, deci, considerabile, și se cuvine, prin urmare, să privim cu foarte mare atenție orice teorie care afirmă că imaginea comunică mai bine și mai repede decât limba naturală, orală sau scrisă”⁴. Crucea și moscheea sunt comunicări extralingvistice cu caracter demonstrativ. Fiecare dezvoltă alte paradigme reesențializate cel mai bine în acest tip de comunicare de sine extra-lingvistică. Totuși, utilizarea limbii la nivel oficial provoacă cea mai serioasă încrâncenare: dorința albanezilor de a impune albaneza ca limbă oficială (deși este inoportună ideea de a obliga majoritatea să cunoască limba unei minorități etnice, dar majoritatea ar trebui să le asigure dreptul de a-și păstra și dezvolta identitatea, fără a o impune și altora), dorința vlahilor de a avea măcar un învățământ primar în limba maternă (fapt ce le-ar facilita mai târziu învățarea unor limbi străine de origine latină).

Într-o zonă minată de conflicte cu vechi rădăcini, orice comunicare e o *negociere*. O șansă de mediere ar fi aceea de a face apel la personalitățile de grup care nu se definesc într-o așa mare măsură prin trăsăturile grupului, care au achiziționat și

⁴ Emmanuel Pedler, *Sociologia comunicării*, București, Editura Cartea Românească, 2001, p. 138.

alteceva dincolo de mediul strict formativ. Reacțiile lor, coordonatele comunicării sunt foarte mult marcate de apartenența la grup, care este încă extrem de conservator și mai greu de schimbat decât individualitatea. În schimb, o individualitate puternică poate exercita influențe pozitive, să vadă și dincolo de elementele ce definesc grupul. Influența poate fi pozitivă sau negativă. Există un curent deloc de neglijat care afirmă că aromâna este o limbă aparte, nu un dialect al limbii române (așa cum au procedat, de altfel, și macedonenii în raport cu limba bulgară, fiind încurajați să urmeze acest model, din rațiuni de politică locală), ori că dacoromâna s-a desprins din aromână, fiind cea mai veche dintre dialectele latine orientale. S-au format lideri de grup creați artificial, limitați și agresivi, care încearcă să inducă această idee.

Există în acest spațiu o evidentă înclinație spre polemică. Fiecare grup consideră că a fi defensiv este de datoria lor, că așa își păstrează identitatea. Or, acest fapt poate fi deconstructiv. A nega permanent fără a găsi soluții, fără a găsi de pus ceva în locul a ceea ce negi, acest nihilism polemic este, în cel mai bun caz, steril, dar el poate provoca, așa cum s-a văzut, catastrofe. Din nou, și sub acest aspect, comunitatea vlahă face figură aparte, evitând polemicile sterile, exploatând latura rezistenței de la sine înțelese. La nivel general, având în vedere etniile aflate în conflicte deschise sau latente, nu există prea curând posibilitatea câștigării încrederii reciproce la un nivel acceptabil. Trebuie încă să existe mecanisme artificiale care să regleze comunicarea lor pentru a estompa drumul spre alte conflicte violente. Fiecare rămâne produsul unei culturi, mai ales religioase. Comunicarea este pentru multă vreme încă viciată pentru că fiecare vrea să cunoască doar latura negativă a celuilalt. În scopuri defensive sau propagandistice. Nu se schimbă de sute de ani unghiul din care privesc problema: care pe care! Dominația, nu acceptarea onestă, în avantajul tuturor.

În cartea sa, *Împotriva identității*, Leon Wieseltier vorbește despre identitate și diferență ca despre surse ale individualizării. Identitatea se raportează la apartenență și ea poate aduce și deservicii ideii de evoluție, atât în plan personal, cât și social, dacă nu există și alte mijloace de autodefinire. Apartenența este văzută în termenii loialității și ai identității, dar care pot parazita trăirea propriu-zisă, căreia i se substituie; când existența unei etnii pare a fi amenințată (fie în mod real, fie printr-o exagerare a contextului), atunci cel mai la îndemână este apelul la identitate, la apartenență pentru a stârni o reacție de solidaritate. Din păcate, într-un loc în care granițele s-au dovedit, de-a lungul istoriei, atât de mișcătoare, era firească stârnirea laturii agresive a sentimentului identitar. Comunitatea vlahă nu se lasă stârnită cu ușurința comună Balcanilor de a intra în conflicte sau de a-și exprima agresiv sentimentul identității, în detrimentul altora. Problema identitară nu este specific balcanică; așa cum observa Wieseltier, ea este specifică societății noastre contemporane, în general, doar manifestările ei sunt diferite, în funcție de rădăcinile problematicii: „Fiecare cultură are un mod preferat de a descrie individualitatea umană. E vorba de descrieri analitice și omiletice. În civilizația noastră, ele cuprind: sufletul, nous-ul (precum și alte denumiri ale inteligenței), sinele, ego-ul, persoana. În aceste vremuri, descrierea perfectă e: identitatea”⁵. În Balcani este vorba de dorința de conservare a identității, dar în cazul Macedoniei ideea de identitate este încă ambiguă și în continuă re-configurare. După ani de apartenență la spațiul ex-iugoslav, cu o limbă, în fond, un dialect al limbii bulgare, cu un teritoriu în nordul Greciei numit

⁵ Leon Wieseltier, *Împotriva identității*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 2.

Macedonia, cu numeroase etnii într-o populație ce cuprinde aproximativ două milioane de locuitori, problema identității este extrem de spinoasă: „Cu cât e mai firavă, identitatea e cu atât mai zgomotoasă”⁶. Tocmai de aceea ei vor în mod special să fie cunoscuți și să se comunice prin trăsături comune, pentru a-și confirma o identitate în a cărei căutare, în fond, se află. Aromânii și meglenoromânii nu se manifestă zgomotos în afirmarea identității. Ei știu bine ce sunt, cine sunt, de când sunt și care e locul lor acolo. Nu se izolează și nu izolează. Nu resping violent și nu sunt respinși.

Există anumite elemente care nu pot fi moștenite prin identitate etnică, ci sunt achiziții individuale care, în timp, sporesc valoarea identitară. Această închistare în identitate, de care se cramponează etniile din Balcani, poate fi deturnată în sensul despre care vorbește Wieseltier: „... premisa existențială a democrației e aceasta: cineva ca mine și diferit de mine se află deja aici cu mine”⁷. Desigur că acest demers este, aici, dificil, pentru că „identitatea este redusă destul de repede la loialitate”⁸ în acest caz. Apartenența nu poate înlocui experiența personală; ele se pot completa sau condiționa, dar nu sunt permutabile, pentru că identitatea e publică, experiențele se interiorizează, iar mai apoi devin publice. Vlahii au interiorizat experiențe diverse, fiind mutați dintr-un loc în altul de întâmplările istoriei. Iar acest fapt le-a permis o perspectivă mai puțin conservatoare asupra relațiilor politice. Drama balcanică este aceea că aproape fiecare etnie se consideră primejduită de existența celeilalte. Comunicarea, sub toate aspectele ei, este agresivă (fie direct, fie camuflat agresivă), teatrul de război interior (lăuntric) pare permanent, cu scurte momente de acalmie. În același timp, „identitatea în vremuri grele nu e același lucru cu identitatea în vremuri bune. Expresia viguroasă a identității în fața opririi nu e un exercițiu de narcisism, ci un exercițiu de eroism. Iar acele trăsături ale identității care par jignitoare în vremuri bune – înregimentarea și obsesia solidarității, renunțarea la dezvoltarea individuală în numele dezvoltării colective, miza pe acțiunea simbolică, credința în cruzimea lumii și a eternității luptei – sunt tocmai însușirile care asigură baza socială și psihologică a rezistenței. Din acest motiv, e impertinent să aplici o critică a identității celor cu o existență amenințată”⁹. Dar care este etnia privilegiată când, fiecare cu argumentele sale, se simte amenințată? Starea de criză e permanentă, fie că armele sunt la vedere sau doar presimțite într-o agitație nutrită de angoase, în special de *angoasa asimilării*. Termenii comunicării pot fi raportați mereu la această angoasă. Nici motivațiile unei prosperități economice nu există, pentru a atenua din nemulțumiri; marile frustrări sunt puse tot mai mult pe seama Celuilalt, vinovat de evoluția înceată a lucrurilor. Identitatea impune un anumit tip de coerență într-un haos cu lung istoric. Scurta istorie a armoniei etnice iugoslave s-a dovedit precară, mai ales din motive economice, când unii considerau că se pot administra mai bine singuri decât o face centrul. Comunicarea prin prisma asumării unei identități tinde să devină exclusivă. Dar cum în Macedonia există destule familii mixte (sârbo-macedonene, croato-macedonene, aromâno-macedonene și, extrem de rar, albanezo-macedonene), conflictul interior trebuie să fie puternic, chiar dacă este, de obicei, ascuns. Și asta se întâmplă mai ales în cazul etniilor care au un stat (Serbia cu Muntenegru și Voivodina, Croația, Bosnia, Slovenia), dar puțin diferit stau lucrurile în

⁶ *Idem*, p. 10.

⁷ *Idem*, p. 7.

⁸ *Idem*, p. 9.

⁹ Leon Wieseltier, *Împotriva identității*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 14.

cazul familiilor mixte în care unul dintre membri este vlah pentru că aceștia nu au un alt stat la care să se raporteze (în privința României păreri sunt împărțite), Macedonia fiind asumată ca patrie. În aceste familii copiii învață aromâna sau meglenoromâna. Cu toții trebuie să fie în același cor, cântând aceleași note. Neralierea la valul oficial poate provoca marginalizarea. Dubla apartenență etnică prin ereditate este creatoare de disconfort în acest spațiu geopolitic. Interiorul și exteriorul nu se află în armonie. Și interiorizarea exteriorului, pe un fond discordant, este, nu de puține ori, dramatică. Sentimentul de securitate, de confort psihic pentru unii există doar când au senzația că ceilalți sunt anihilați sau măcar izolați. Dezbaterăa originilor etnice nu mai este apanajul specialiștilor, ci este o problemă de identitate națională. Acolo unde nu caracterul propriu al individului, ci tradițiile și obiceiurile altor oameni sunt cele care călăuzesc comportamentul, lipsește unul dintre ingredientele principale ale fericirii umane. Facultățile specifice omului – percepție, judecată, putere de discernământ, activitate mentală și chiar preferințe morale – se exersează prin actul alegerii. Înregimentarea etnică dincolo de care se refuză o comunicare onestă blochează evoluția, trimite în zorii istoriei. În cazul vlahilor, înregimentarea este discretă, dictată de alegere, nuanțată. Presiunea de grup nu se exercită ca în cazul etniilor aflate în conflict deschis, dovedind mai multă toleranță, înțelepciune.

Relația dintre cultură și comunicare a funcționat dintotdeauna mai mult sau mai puțin spontan, dar secolul al XX-lea grupează toate manifestările sub numele de *științe ale comunicării*. Ele participă esențial la procesele de construcție a identității culturale. În *Cultură și comunicare*, Jean Caune dezvoltă relația dintre cei doi termeni, care poate fi sintetizată astfel: „cultura și comunicarea formează un cuplu ciudat. Nici una nu se explică fără cealaltă. Cele două fenomene nu sunt perfect etanșe, nu se conțin, și nici nu pot fi situate în planul reflexiilor paralele prin corespondență analogică”¹⁰. Distincția dintre cultură și comunicare este coordonată, în cazul Macedoniei, de limitările politicului. Comunitatea vlahă, spre deosebire de celelalte, este mai puțin preocupată să trăiască în trecut, încercând să-și ordoneze un viitor suportabil. Buna cunoaștere a moștenirii culturale poate transforma comunicarea într-un mod de intervenție socială, conferindu-i o dimensiune operațională. Ea nu poate fi asociată doar literaturii și esteticului, decât în măsura în care considerăm toate experiențele drept texte. În același timp comunicarea nu poate constitui un substitut pentru alte soluții pentru că ea poate accentua „iluzia unei societăți care s-a dorit transparentă față de sine și care și-a dorit stăpânirea conflictelor prin extinderea generalizată a tehnicilor de comunicare”¹¹. Minoritățile etnice se exprimă în mod special mai mult decât majoritatea prin intermediul moștenirii culturale. Un element comun tuturor etniilor este iradierea mentalităților de tip tradiționalist, din vechea organizare *zadruga*, cum se numea satul în această parte a Balcanilor. Iar influențele orientale au făcut ca aceste mentalități să se conserve timp îndelungat.

În concluzie, relația macedo-vlahă prezintă o situație diferită de cea macedo-albaneză. În primul rând, există o țară, Albania, în vecinătatea Macedoniei și sunt destule voci care ar dori Albania Mare prin desprinderea unei părți din Macedonia. Și despre vlahi există suspiciunea că ar dori realizarea unui stat, în zona Bitola, susținuți

¹⁰ Jean Caune, *Cultură și comunicare*, București, Editura Cartea Românească, 2000, p. 17.

¹¹ *Ibidem*. p.21.

fiind de greci. Versiunea grecească asupra minorității vlaho din Macedonia (slavă și greacă) este că aceștia sunt greci romanizați (elini vlahofoni), refuzând ideea că ei ar aparține latinității orientale. Această relație s-a dovedit mult mai permisivă, factorul comun religios, ortodox jucând un rol fundamental.

Înainte de instaurarea comunismului, statul român a susținut păstrarea identității acestor minorități. În 1949, Ana Pauker, ca ministru de externe, a renunțat la toate clădirile statului român din Balcani, care adăposteau instituții (școli, reviste, asociații) ale minorității vlaho. Fără un stat care să-i susțină, ei au încercat să-și păstreze identitatea în cadrul familiei, și chiar au reușit. Cu toate acestea, la recensământ, numărul celor care se declară vlahi este mult mai mic decât în realitate. Pe de o parte, ar exista pericolul discriminării, iar pe de alta, nu e imposibil ca rezultatele să fie mistificate. Tânăra generație, din familii vlaho sau mixte, recunoaște cu greu faptul că știu dialectul (aromân sau meglenoromân).

Interesante sunt elementele de tradiție din Krușevo, extrem de asemănătoare, unele identice cu cele din Maramureșul istoric. Este vorba de elemente care nu sunt rezultatul unei contaminări. Ținând de fondul tradițional, ele vorbesc despre o legătură directă între românii de la nordul și sudul Dunării. Arhitectura interesantă, bine închegată a orașului Bitola amintește de casele vechi din București-Sinaia – construite de aromânii care, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au migrat în România, apoi s-au întors în Macedonia. Toate acestea vorbesc despre o identitate etnică în directă relație cu identitatea românească. Nu este doar conviețuire, ci *continuitate*. Manifestările de artă populară, la nivelul esteticii sociologice, comunică o funcție socială, senzațiile, percepțiile sentimentului apartenenței la un grup etnic, în măsura în care îl privim ca pe un întreg, destul de omogen. Cultura orală are, de altfel, un caracter mai omogen, relevă ideea de participare, pe când cultura elitistă are un accentuat caracter critic, argumentativ. Creează o realitate paralelă, în timp ce cultura populară traduce mai bine o realitate dată. Astfel, cultura este un fenomen al comunicării și aspectele unei culturi devin conținuturi ale comunicării.

În perioada comunistă, asimilarea acestei minorități nu a întâmpinat o reală opoziție. Pe de o parte, din motive economice, acea parte a Europei o ducea mai bine decât România, iar apoi nu a mai existat un interes și programe coerente pentru aceste minorități din partea României. Deși românii din diaspora sunt văzuți (și adesea se poartă ca atare) ca o comunitate dezbinată, comunitatea vlahă este unită, membrii ei se susțin. Lunga conviețuire cu grecii a generat o puternică influență în linia melodică și-n dansurile tradiționale. Esteticul, imaginea, semnul determină natura comunicării sociale. Sociologia psihologică studiază natura comportamentelor. În funcție de rolul pe care individul sau etnia ca macro-individualitate îl au în social, se realizează relația dintre cultură și comunicare. Psihologia pe care și-a dezvoltat-o comunitatea vlahă dă o senzație de „lunecare”, în sensul că, fiind ba neglijați, ba asumați de statul român, ademeniți economic de greci, stârniți din interese politice de a se declara realitate lingvistică separată de limba română, ei se raliază în funcție de „vremuri” – modul lor de conservare –, dar în interiorul lor par a ști că sunt vlahi. Fiecare orientare sus-amintită are liderii săi și fiecare propune, din păcate, un alt centru de funcționare a culturii. Atitudinile și procesele lor de comunicare sunt dictate de aceste împrejurări. Cultura lor este una de grup regional, cu circumscriere intracomunitară. Este și ea, cum se întâmplă în asemenea contexte, aservită unor imperative de mentalitate.

Interacțiunile fondate pe contacte și întâlniri la nivel interpersonal funcționează mult mai bine în relația etnicilor macedoneni cu comunitățile creștine. Mai ales în Balcani, individului i se cere să fie etnic, comunitar, în detrimentul individualității. Etnologia precedă ontologia. Astfel, se perpetuează psihoze morale și istorice, atitudini vindicative care se adâncesc până la incapacitatea de a reconcilia extremele. Privitor la minorități, tendințele de reconciliere pot fi traduse, aici, prin trădarea cauzei identitare. În Macedonia este foarte important raportul dintre societate și comunitate: „Comunitatea se definește prin legături afective puternice, o apartenență greu de schimbat, punerea eforturilor personale și a valorilor individuale în slujba acesteia. Societatea este, dimpotrivă, un cadru în care sunt prezente interesele individuale, contracte revocabile și legături afective slabe”¹². Dacă în privința minorităților musulmane, fiecare își trăiește propriul fenomen cultural, în cazul celor creștine există apropieri numeroase. Etniile au trăit mult timp o istorie comună, un regim politic comun. Iubirea excesivă a trecutului, în detrimentul prezentului, poate fi mortală. Ezitarea între istorie și mit creează modalități de comunicare desuete, de o credibilitate îndoielnică. Din fericire, comunitatea vlahă nu a căzut nici în această capcană, nu au existat elemente de psihoistorie care să le dezvolte fantasme de grup, chiar dacă au existat și există tendințe de a-i antrena în conflicte sterile sau de a-i face să-și nege latinitatea sau legăturile cu România. Liderii de opinie ai etniilor de aici s-au considerat în mod tradițional obligați să-i ferească pe „ai săi” de influențele nefaste ale culturilor cu care istoria i-a obligat să trăiască. Isteriile politice sunt consecința acestui fapt, iar circumspecția etnică vine dintr-un trecut îndepărtat. Stilistica națională, etnică, rasială devine indiciu de recognoscibilitate și de previziune comportamentală. Vlahii au găsit cu destulă ușurință elemente de articulație cu comunitatea macedoneană, fiind, probabil, minoritatea cea mai echilibrată. Politica de comunicare, relațiile dintre indivizi și comunități trebuie să pornească de la acceptarea diversificării după o perioadă de centralizare culturală, impusă de fosta Iugoslavie. Există câteva scheme perceptivă sau cognitive prin care individul întreține relații cu alții sau comunitățile etnice între ele. Aici rar comunicarea culturală este independentă de forma culturală pe care o trăiesc și care i-a format. Într-un spațiu atât de proteic (deși mic), timpul este policronic, după terminologia lui Hall din *Le langage silencieux*¹³, adică se pot face mai multe lucruri în același timp – comunicare de informații și aflare, relație oficială care se personalizează etc.

Într-un mediu multicultural, destinatarul trebuie avut în vedere în mod special. În caz contrar, mai ales când mediul este și conflictual, gradul prea mare de abstractizare va dovedi ineficiența în actul comunicațional.

Când mozaicul etnic, ce implică o cultură și o religie diferite, este atât de divers, canalul de comunicare trebuie ales cu grijă pentru că aici există aceeași obsesie a unei intenții necurate la mijloc și receptorii încearcă să discearnă, oricât de transparent ar fi mesajul, un alt sens decât cel intenționat de interlocutor.

¹² Jean Caune, *Cultură și comunicare*, București, Ed. Cartea Românească, 2000, p. 55.

¹³ E.T. Hall, *Le langage silencieux*, Paris, Seuil, col. Points, 1984.

Aspects de la communication dans le contexte multiculturel. Macédonie

Macédonie c'est une place où l'histoire ancienne et l'histoire récente est un siège de permanents conflits; l'acte de la communication en étant dépendent de la société ou se passe; ici le système communicationnel est perçu comme un instrument de *contrôle sociale*. C'est le spécifique d'une société ayant des histoires conflictuelle. Dans la période quand j'ai été professeur de langue et littérature roumaine à l'Université Chiril et Metodiu à Skopje, j'ai essayé à observer la modalité dans laquelle l'appartenance ethnique influence l'interaction verbale.

A coté de la minorité albanaise – la plus nombreuse – la minorité valaque (les aroumains et les mégléno-roumains) est beaucoup plus nombreuse qu'on admette dans les documents officiels, les causes par lesquelles ils ne déclarent leurs appartenance ethnique étant multiples. Ce que j'ai observé c'est le fait que chaque ethnie souffre de l'*angoisse de l'assimilation*. Dans le même temps, le non ralliement à la vague officielle apporte la marginalisation. En plus des limitations des politiques, la rigide enrôlement ethnique, conservateur pourrait détourner le sens-même de la communication: ceci de *communiquer* quelque chose. Dans tous les types de communication (linguistiques et extralinguistiques), de sa propre identité, s'entrevoit le refus d'une autre identité. Chaque ethnie se considère menacée par l'existence de l'autre; l'attitude défensive devient un devoir. Dans le cas des valaques, elle se manifeste discrètement; en simulant l'intégration, surtout parce qu'ils ont pas un état pour leur offrir une aide dans le but à garder leur identité et assumer leur identité. La discrétion valaque est remplacée, dans le cas de la minorité albanaise, par la violence. Dans les Balkans – et la Macédonie semble la quintessence de l'idée de balkanisme, en amassant les qualités et les défauts – l'habitant de l'espace multiethnique existe en opposition avec l'Autre.

La communication de soi-même devient unilatérale et manipulatrice parce que ni la communication politique n'a configuré salutaire l'espace public, la pratique démocratique en étant précaire. La communication par des images, des codes iconiques avait créé une imagologie ethnique qui devient processus symbolique. Le rôle de la croix, opposé à l'imagologie islamique est assumé par la minorité valaque aussi (pendant les nombreuses invasions turques les femmes valaques se tatouaient une croix sur le front, en échappant de l'enlèvement).

La non-existence des programmes cohérents, sociaux et culturels, le sentiment qu'ils doivent se débrouiller, comme minorité ethnique, en comptant sur leurs forces, détermine la minorité valaque à trouver des solutions, des stratégies individuelles pour résister. Il y a une orientation suffisamment forte qui soutiennent le fait que l'Aroumain et le Mégléno-roumain c'est pas un dialecte de la langue roumaine, mais une langue indépendante ou – une autre théorie – que la langue roumaine actuelle a comme base le dialecte aroumain. Le rapprochement de la culture grecque, l'existence de longue durée près d'elle, en a déterminé quelques représentants de cette minorité, soient, formellement, d'accord, avec l'idée qu'ils sont des valaquophones grecs. Dans leur for intérieur chacun sait le fait qu'il est valaque et même s'ils ne reconnaissent toujours officiellement, la langue se parle et s'apprend dans les familles ou il y a au moins un membre de la famille d'origine valaque. La communication par le langage reste, pourtant, la plus efficace, en contribuant à l'identité statale. Nouveau état, Macédonie reconsidère, dans sa manière, l'histoire ancienne ou en cherche des arguments pour l'identité désirée. La déclaration d'une autre langue maternelle que le Macédonien c'est mal reçue. La communication devient, dans un espace conflictuel et post-conflictuel une continue négociation. La mobilité des frontières dans l'espace balkanique a engendré un sentiment identitaire agressif. Le pouvoir à capaciter les ethnies pour solutionner les problèmes c'est très important. Les mécanismes artificiels qui essaient à régler la communication ne sont pas suffisants. Ceux-ci appartiennent à la communication publique qui doit tenir compte meilleure et plus nuancé de la sensibilité du récepteur. Dans l'espace multiculturel de ce type-là, le destinataire de la communication publique doit susciter une

attention spéciale. Les personnalités de groupe influencent la communication de soi-même au niveau des groupes ethniques, elles déterminant des orientation pour ou contre à assumer l'Aroumain comme un dialecte de la langue roumaine ou comme une langue autonome. Mais les leaders de groupe n'ont toujours des honnêtes intentions ou ils ne matérialisent toujours leurs propres convictions. La pragmatique de la communication artistique, parfois les intérêts économiques seulement estompe les aspérités, mais ici c'est pas une solution.

Biserica Aromână Sf. Iovan din Krușevo
(1904)

Costum tradițional popular din Krușevo

Cergă tradițională din Krușevo